

GROOT-NEDERLAND ALS UTOPIE EN MYTHE

BRUNO DE WEVER*

“DE TAAL IS GANS HET VOLK”. ONDER DEZE DOOR HERDER GEÏNSPIREERDE SLAGZIN ONTWIKKELDE DE VLAAMSE BEWEGING ZICH TOT EEN NATIONALE BEWEGING DIE DE NEDERLANDSTALIGE BELGEN WILDE ‘ONTVOOGDEN’ ALS VLAMINGEN. DE TAALVERWANTSCHAP MET NEDERLAND SCHIEP EEN ONTOLOGISCH PROBLEEM DAT ACUUT WERD TOEN HET VLAAMS-NATIONALISME EEN IDEOLOGISCHE INHOUD EN PARTIJPOLITIEKE VORM KREEG. HET GROOT-NEDERLANDS *CONDITIO SINE QUA NON* WERD EEN BREEKIJZER OM ELKE PRAGMATISCHE POLITIEK IN EEN BELGISCHE EN/OF EEN REFORMISTISCH-DEMOCRATISCHE CONTEXT ONMOGELIJK TE MAKEN.

I. Cultureel Groot-Nederland tot 1914

De Gentse flamingant Prudens van Duyse dichtte in 1836 “De Tael is gantsch het volk”. De leuze vat kernachtig de wortels van het taalnationalisme samen. Het was een Herderiaanse gedachte te menen dat, met de opbloei van de volkstaal, het aloude volk opnieuw in ere zou worden hersteld. Negentiende eeuwse ‘taalminnaars’ als Van Duyse legden zo onmiskenbaar de basis van een Vlaams nationaal gevoel. De ‘spellingoorlog’ (1839-1844) werd beslecht in het voordeel van die ‘taalminnaars’ die van oordeel waren dat de volkstaal in Vlaanderen het Nederlands was. Enige pro-Nederlandse ‘orangistisch’ drijfveer was afwezig. Hoewel sommigen, zoals Van Duyse, een orangistisch verleden hadden, waren tegen die tijd zowat alle flamingantische taalminnaars hevige Belgische patriotten geworden. Met hun strijd voor de Nederlandse cultuurtaal, wilden ze hun Belgische vaderland dienen. Deze opstelling leidde ertoe dat het zaad van het Vlaamse nationalisme voorlopig niet kiemde. De Praagse historicus Miroslav Hroch typeerde de 19de eeuwse Vlaamse beweging als een gedesintegreerde nationale beweging omdat ze er niet in slaagde de volksmassa te beroeren en alle sociale klassen te integreren. Zo was de basisvoorwaarde voor het ontstaan van een Vlaamse natie niet vervuld. De oorzaak daarvan was dat de Vlaamse beweging geen duidelijk afgelijnde objectieven had. De Vlaamse natie stond open voor de Belgische staat én voor het taalverwante Nederland. Er kan aan worden toegevoegd dat er ook een openheid naar Duitsland bestond via de Nederduitse, zgn. ‘Aldietse’ taalverwantschap. In 1861 onderscheidde de Gentse flamingant Julius Vuylsteke in de flamingantische debatten over taalverwantschap ‘belgischgezinden’, ‘neerlandisten’, ‘germanisten’ en ‘dietslandisten’.

Als het volk zich doorheen de taal toont en die taal strekt zich uit tot een buurland, dan is het volk verwant met het volk van dat buurland. Dat is het logische gevolg van de Herderiaanse opvatting over nationalisme die in het 19de eeuwse flamingantisme opgeld maakte (en die overigens tot vandaag de dag nog steeds door sommigen wordt gehuldigd). Nochtans zijn de sporen van een politiek Groot-Neerlandisme voor de Eerste Wereldoorlog zeer schaars. Georganiseerde contacten tussen flaminganten en Nederlanders waren zeldzaam. Belangrijk waren vooral de stichting van het “Algemeen Ned-

erlands Verbond” (ANV) in 1895 en de “Algemeen Nederlandse Studentencongressen” die vanaf 1910 jaarlijks aan Vlaamse en Nederlandse universiteiten plaatsgrepen. Deze initiatieven zaten uitsluitend in de culturele, studentikoze en wetenschappelijke sfeer. De politieke betekenis situeerde zich op het vlak van de ondersteuning van het Nederlands in Vlaanderen, van politiek Groot-Nederland was geen sprake. Hinderpalen waren o.m. het Belgische patriottisme en de tegenstelling tussen katholicisme en protestantisme. Was de taal dan toch niet gans het volk ?

II. De geboorte van een nieuwe Vlaamse en Groot-Nederlandse beweging, 1914-1925

Tijdens de Eerste Wereldoorlog ontstond het politieke Vlaams-nationalisme. Gestimuleerd door de Duitse bezetter waren radicale flaminganten bereid te collaboreren. Hun politieke doel was een zelfstandig Vlaanderen, hetzij in een gefederaliseerd België, hetzij in een onafhankelijke staat. Er was een belangrijke pan-Germaanse onderstroom die een nauwe band met Duitsland voorstond. De aanhechting bij Nederland stond evenwel niet op de politieke agenda van de activisten. Politiek Groot-Nederland stond wel op de *hidden agenda* van enkele Nederlanders die bij het activisme betrokken waren. De bezetter stippelde een *Flamenpolitik* uit waarin ook rekening gehouden werd met Nederland. Afhankelijk van de militaire en diplomatieke ontwikkelingen kon Vlaanderen een lokaas zijn om Nederland in de Duitse invloedssfeer te betrekken.

Door de Duitse nederlaag verdwenen alle blauwdrukken in de schuif. Het politieke Vlaams-nationalisme verdween nochtans niet. Uit de Frontbeweging van geradicaliseerde frontsoldaten en de collaboratie ontstond het Vlaamse Front, een nieuwe politieke partij die de spreekbuis werd van een federalistische gezinde stroming in de Vlaamse beweging. ‘Zelfbestuur, nooit meer oorlog en godsvrede’, werd het motto van de nieuwe politieke beweging. Blijvend was ook de belangstelling van Nederlanders voor het politieke Vlaams-nationalisme. Heel wat collaborateurs waren bovendien noodgedwongen naar Nederland uitgeweken om daar een nieuw bestaan te zoeken. Het verstevigde de banden.

Er werden al spoedig opnieuw Groot-Nederlandse initiatieven genomen, in dezelfde sfeer als voor de oorlog. In 1919 werd aan de Gentse en de Leuvense universiteiten het Algemeen Vlaams Hoogstudentenverbond (AVHV) gesticht. Deze organisatie knoopte vanaf 1920 weer aan bij de traditie van de Groot-Nederlandse Studentencongressen. In 1922 werd in Nederland het Diets Studentenverbond (DSV) gesticht. De gematigde sfeer veranderde spoedig. De studentencongressen werden vanaf 1923 gedomineerd door Vlaams-nationalisten en vanaf 1925 knoopten ook de Nederlandse delegaties aan bij de anti-Belgische stroming. Dit gebeurde in de context van een groeiende radicalisering, o.m. ten gevolge van de mobiliserende strijd voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit. De Belgisch-Nederlandse onderhandelingen ter herziening

van de ‘waterverdragen’ speelden ook een rol. Ze zorgden voor anti-Belgisch sentiment in Nederland. Politiek Groot-Nederland werd bespreekbaar. Op het congres van 1926 te Gent omschreef Joris Van Severen, de jonge West-Vlaamse leider van het Vlaams-nationalisme, het doel van de Vlaamse beweging als de hereniging in een sterke, grote, gezonde staat van de Nederlandse volkeren van Friesland tot ‘Kales’.

De aanhang van het politieke Groot-Neerlandisme was eerder beperkt. De Groot-Nederlandse studentencongressen telden op hun toppunt in 1930 ca. 1.000 deelnemers. Het DSV telde rond die tijd ca. 1.000 leden. Het AVHV had in Vlaanderen ongeveer evenveel leden. Het belang van het politieke Groot-Neerlandisme moet vooral worden gezocht in zijn impact op het Vlaams-nationalisme.

III. De Groot-Nederlandse splijtzwam

Vanaf het midden van de jaren twintig werd het politieke Groot-Nederlandse ideaal een groeiende splijtzwam in het Vlaams-nationalisme. De Groot-Nederlandse beweging was ook in zichzelf gespleten. Grosso modo onderscheidt men drie groepen : een eerste groep die Groot-Nederland beschouwde als de eindtappe van een politiek proces dat zou beginnen met de federale omvorming van de Belgische staat. Een tweede groep streefde Groot-Nederland na zonder omwegen en steunde een revolutionaire politiek tegen de Belgische staat. Een derde groep koppelde dit revolutionaire streven aan een politiek tegen de democratische instellingen.

De eerste groep kon rekenen op de steun van invloedrijke intellectuelen. Hier moet vooral op de historicus Pieter Geyl worden gewezen. Vanaf het begin van de jaren twintig werkte hij aan een indrukwekkend oeuvre waarin hij een Groot-Nederlandse lezing gaf van de geschiedenis van de Lage Landen. Hij trok van leer tegen de ‘belgicistische’ en de ‘kleinnederlandse geschiedschrijving’. Hij sprak herhaaldelijk op Groot-Nederlandse congressen en knoopte persoonlijke relaties aan met heel wat Vlaams-nationalistische voormannen. Meer op de achtergrond, maar niet minder belangrijk, stond Frederik Carel Gerretson. Gerretson was de spilfiguur in de Groot-Nederlandse politiek na de Eerste Wereldoorlog. Ook hij oefende persoonlijke invloed uit op het Vlaams-nationalisme. Gerretson kon zijn invloed laten gelden via de Antwerpse Vlaams-nationalistische krant *De Schelde* waarvan hij in 1927 de aandelen kocht. Geyl en Gerretson hadden vooral contact met en invloed op gematigde, federalistisch gezinde Vlaams-nationalistische toppolitici als Herman Vos en Hendrik Borginon. Er bestaat discussie of ze die invloed al of niet aanwendden om de radicale anti-Belgische vleugel in het Vlaams-nationalisme te steunen. Zeker is dat hun gematigde contactpersonen in Vlaanderen de taalverwantschap met Nederland in de eerste plaats als een middel zagen om Vlaanderen uit zijn cultureel isolement te halen.

De tweede groep werd sterk gesteund door uitgeweken activisten. Hier moet vooral gewezen worden op het weekblad *Vlaanderen* dat vanaf 1922 verscheen als de spreekbuis



- Het Verbond van Dietse Nationaal Solidaristen van Joris Van Severen (hier op de 5de Landdag in Sint-Kruis-Malle, 9 augustus 1936) droeg als eerste politieke beweging Dietsland in zijn vaandel.
(Photo ADVN, Antwerpen)

van een groepje activisten die de Frontpartij wilde infiltreren om ze te radicaliseren. Elke federalistische politiek werd ongenadig aan de schandpaal genageld. Om die reden werd de Frontpartij afgewezen. België moest kapot om de weg voor Groot-Nederland vrij te maken. De haat tegen België was evenwel de primaire drijfveer. De propaganda van het Groot-Nederlandse ideaal was in feite eerder negatief gericht tegen de Belgische staat, dan positief op de mogelijkheden van de samensmelting met Nederland. Enige belangstelling voor wat er werkelijk leefde in Nederland had het blad niet. *Vlaanderen* heeft nooit echt belangrijke politieke leiders aan zich kunnen binden. Het blad behield tenslotte vooral invloed in de Groot-Nederlandse studentenmilieus. Spilfiguren achter *Vlaanderen* waren Jozué De Decker, topfiguur in het activisme, en de activistische priester Robrecht De Smet. Op zijn toppunt kende *Vlaanderen* een verkoop van 2.000 exemplaren. Vanaf 1925 ging het bergaf.

In 1927 kreeg *Vlaanderen* concurrentie van het weekblad *Jong Dietschland*. Het blad was gematigder in zijn Groot-Nederlandse opvatting. Een federalistische tussenstap werd niet a-priori afgewezen. Op ideologisch gebied was *Jong Dietschland* katholiek en streefde het naar een nieuwe antidemocratische orde. Het blad kan worden gezien als de exponent van de derde groep Groot-Nederlanders. Het had een grote invloed door een hele schare bekende medewerkers, waaronder nogal wat priesters. Hoofdredacteur was de socioloog Victor Leemans. *Jong Dietschland* had een oplage van ca. 1.000 exemplaren.

In West-Vlaanderen verspreidde Joris Van Severen zijn ideeën via *De West-Vlaming*. Ook hij koppelde Groot-Nederland aan uitgesproken Nieuwe Orde-ideeën. Van Severen werd de katalysator van de ideologische crisis die het Vlaams-nationalisme vanaf de tweede helft van de jaren twintig kenmerkte. In 1931 stichtte hij het Verbond van Diëtse Nationaal Solidaristen (Verdinaso) en sloeg hij een radicaal Groot-Nederlandse en fascistische richting in.

IV. Het Verdinaso : de eerste Groot-Nederlandse ‘partij’ in Vlaanderen

Joris Van Severen was prominent aanwezig op de talrijke vergaderingen eind jaren twintig, begin jaren dertig, waarop de toekomst van het politieke Vlaams-nationalisme werd besproken. Hij eiste dat de staatkundige hereniging met Nederland het onverkorte en onmiddellijke doel zou worden van het Vlaams-nationalisme. In een beruchte rede voor de Kamer, 29 november 1928, verklaarde hij dat het herstel van de Nederlandse nationale eenheid het doel van het Vlaams-nationalisme was. Tegelijk stuurde hij aan op een totale breuk met de democratische politieke praxis in het voordeel van een fascistische Nieuwe Orde. Groot-Nederland stond in functie van dit streven. Een federale omvorming van België, als einddoel of zelfs als eerste stap naar een onafhankelijk Vlaanderen of Groot-Nederland, was té concreet, té realistisch om functioneel te zijn in het kader van de Nieuwe Orde-bestreving. Van Severen had behoefte aan de mythe van een Groot Rijk en aan een project dat in alle omstandigheden revolutionaire potentie bezat.

Het gros van de Vlaams-nationalisten was niet bereid hem te volgen. Van Severen stichtte dan maar zijn eigen beweging : het Verdinaso. De enige min of meer bekende Vlaams-nationalisten die hem wilden vervoegen waren Wies Moens en Ward Hermans. Beiden waren Dietse scherpslijpers. Het eerste programma beschreef de twee hoofddoelen van het Verdinaso : “1. Het vestigen van de Dietse Volksstaat; het herenigen der staatkundig gescheiden delen van het Dietse volk in één gesloten, de *ganse* Dietse Volksgemeenschap omvattende Staat. 2. Het vestigen in die Staat van een nationaalsolidaristische orde, op de puinen der demo-kapitalistische wanorde”. Groot-Nederland en een fascistische orde werden geïntegreerde doelen. Van Severen trachtte ook effectief het Verdinaso in Nederland uit te bouwen. Begin 1934 maakte hij er een tournee. Het succes was uiterst beperkt. Meer dan enkele honderden Nederlanders kon de Leider niet in vervoering brengen. Toch was het Van Severen ernst met zijn poging in Nederland voet aan de grond te krijgen. Hij probeerde ten minste de Groot-Nederlandse doelstellingen enige praktische consequentie te geven.

Dat het nationale doel in functie bleef staan van het fascistische machtsstreven bleek evenwel uit het gemak waarmee Van Severen al in 1934 het nationaal territorium van Groot-Nederland wijzigde. De ‘nieuwe marsrichting’ bepaalde dat het Verdinaso de macht zou grijpen in de ‘Belgische ruimte’. De Walen werden later beschouwd als ‘romaanse Dieters’ en nog even later bouwde het Verdinaso een Belgisch patriottisch imago uit. Die evolutie was een totale ommekeer voor de radicale anti-belgische Dieters die hun heil hadden gezocht in het Verdinaso. Jarenlang hadden ze anti-Belgische pap gelepeld en nu werd hen plots een bord Belgische pap voorgeschoteld. Het verrassende is dat het overgrote deel van de ca. 3.000 leden zonder morren begon te lepelen. Dissidenten waren er nauwelijks. Moens en Hermans waren de uitzonderingen. Dat doet mij besluiten dat zowel het Groot-Nederlands radicalisme als het anti-Belgicisme voor het gros van de dinaso’s afgeleiden waren van een rechts-revolutionair gedachtengoed. In dat verband is de bekentenis van Van Severen tijdens een redevoering in Nederland dat 95% van de dinaso’s nooit een voet op Nederlandse bodem had gezet, betekenisvol.

De ‘nieuwe marsrichting’ van het Verdinaso betekende een breuk met het traditionele taalnationalisme en dus met het Vlaams-nationalisme. Het idee van een meertalige Dietse natie botste met het fundament van het Vlaams-nationalisme. Van Severen was verplicht om andere funderingen te leggen. Hij zocht ze in het Bourgondische verleden, in racistische theorieën en in de Belgische dynastie. Over de drijfveren van Severen om zijn beweging te verzoenen met de Belgische staat, werd al heel wat geschreven. Essentieel lijkt mij het feit dat hij een pragmatische oplossing zocht voor twee problemen. Ten eerste wilde hij de maatregelen die de Belgische staat tegen het Verdinaso nam neutraliseren. Ten tweede wenste hij een ideologische barrière op te werpen tegen een concurrent die de oorspronkelijke dinaso-doelstellingen accapareerde.

V. *Het VNV : Groot-Nederlanders in de ‘wachthalle’*

In oktober 1933 werd inderdaad een bladzijde omgeslagen in de geschiedenis van het Vlaams-nationalisme met de stichting van het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) onder de leiding van Staf De Clercq, de Brabantse voorman die de onderhandelingen had geleid. Na herhaalde mislukte pogingen en na jarenlang ideologisch gekrakeel ontstond een nieuwe eenheidspartij. De stichting van het Verdinaso was de katalysator. Van Severen hing als een schaduw boven de onderhandelingsstafel waarop de blauwdruk van de nieuwe partij werd getekend.

De onderhandelaars probeerden een consensus te bereiken over twee kwesties: Groot-Nederland versus federalisme en democratie versus Nieuwe Orde. Opnieuw constateert men dat de eerste tegenstelling een afgeleide was van de tweede meer fundamentele tegenstelling. Geen enkele onderhandelaar verklaarde zich principieel gekant tegen het Groot-Nederlandse principe. Geyl, Gerretson en het gematigd Groot-Nederlands discours sorteerden effect. Iedereen was bereid te aanvaarden dat Groot-Nederland het gewenste einddoel was. De vraag was alleen wanneer en hoe. Hier tekenden zich twee kampen af : diegenen die Groot-Nederland als het onmiddellijk en dwingend na te streven politiek doel beschouwden en diegenen die dit niet opportuun achtten en een federale omvorming van de Belgische staat als eerste prioriteit beschouwden, terwijl Groot-Nederland als een vrome toekomstdroom kon worden gepropageerd. Niet toevallig vielen de twee kampen nagenoeg samen met de tegenstelling tussen de fascistisch geïnspireerde Nieuw Orde-aanhangers en de principiële verdedigers van de democratie. Deze discussie was wél een principesdiscussie. Ze was onoplosbaar. Het VNV kon maar van start na de eliminatie van één van beiden kampen.

De stichtingsakte liet er geen twijfel over bestaan welke richting het VNV insloeg. Het VNV proclameerde dat de Vlamingen behoorden ‘tot de ene Nederlandse natie’ en het stelde zich als politiek doel ‘in Noord en Zuid de drang tot hereniging aan te vuren’. Voorts werd het VNV geconcipieerd als een autoritaire partij die zichzelf als de voorafspiegeling van de ‘Dietse Volksstaat’ beschouwde. Het Groot-Nederlandse/fascistische kamp haalde zijn slag thuis. De principiële democraten haakten af. Vele tussenfiguren keken de kat uit de boom, anderen sloten bij het nieuwe verbond aan met de vaste overtuiging dat ze het naar hun hand zouden kunnen zetten. Wie waren nu die fascistisch gezinde Groot-Nederlanders die hun stempel hadden gedrukt op de geboortekaart van het VNV ? De belangrijkste waren verenigd in een informele ‘Kortrijkse groep’ rond de textielindustriële Tony Herbert. Zoals Herbert behoorden ze allen tot de denktank van *Jong Dietschland*. De West-Vlaamse priester Odiel Spruyte speelde een belangrijke rol als raadgever achter de schermen. Geen van allen had noemenswaardige contacten in Nederland. De ‘culturele Groot-Nederlanders’ Geyl en Gerretson speelden overigens nauwelijks een rol bij de onderhandelingen die tot de stichting van het VNV leidden.

Merkwaardig is dat de spilfiguren van de 'Kortrijkse groep' al na enkele maanden uit het VNV verdwenen toen bleek dat Leider Staf De Clercq zijn rol ernstig nam en zich niet liet manipuleren. Niet dat hij het moeilijk had met het Groot-Nederlandse streefdoel, integendeel. Op de eerste landdag van het VNV, mei 1934, bevestigde hij dat het VNV maar één doel had, nl. Groot-Nederland, dat niet mocht worden voorgesteld als een 'verafgelegen doel'. Een paar jaar eerder dacht hij daar nog heel anders over. Toen verbood hij Groot-Nederlandse hardliners in zijn arrondissement te komen spreken omdat de mensen er niet rijp voor waren. De tijden waren veranderd. In zijn rondgang bij het Vlaams-nationalistische Vlaanderen in de stichtingsmaanden van het VNV, constateerde De Clercq de mobiliserende kracht van de Groot-Nederlandse mythe. Vooral bij jongeren was Groot-Nederland een niet te betwisten doelstelling. Het geloof in Groot-Nederland was metéén ook het geloof in een andere samenleving, in een nieuwe sociale orde. De Clercq meende dat het VNV maar kon slagen als het deze jongeren kon aantrekken.

Betekenisvol was de aanstelling van de jonge Reimond Tollenaere (°1909) als propagandaleider van het VNV. De Clercq wist zeer goed dat Tollenaere radicale Groot-Nederlandse en fascistische ideeën koesterde. Hij hoopte dat de student in de Rechten een aantrekkingspool voor de radicale jongeren zou zijn en aldus een troef tegen het Verdinaso. Tollenaere had zijn radicale sporen al verdiend als praeses van het Gentse AVHV in de jaren '32-'33. Als gevolg van zijn optreden was het Verbond uit elkaar gespat. Zijn optreden in het VNV dreigde hetzelfde effect te hebben. De Clercq slaagde er evenwel in hem in te nemen én te beschermen tegen de vele en machtige vijanden die hij tegen zich in het harnas joeg. Tollenaere kreeg de opdracht een Dietse 'Kernbeweging' te vormen in het VNV. De Clercq beschouwde het als een instrument om zijn macht te vergroten. Tollenaere hoopte met de 'Kernbeweging' de in zijn ogen veel te gematigde 'arrondissementspotentaten' buiten spel te zetten. In die tijd had hij contacten met Robrecht De Smet die in 1931 de Jong Nederlandse Gemeenschap (JNG) had opgericht, een extreem-rechts Groot-Nederlands groepje met mystieke allures. Even hoopte Tollenaere met de JNG te infiltreren in het VNV en het inmiddels gefuseerde *Vlaanderen-Jong Dietschland* als blad van de Kernbeweging te adopteren, maar met De Smet was eenvoudig geen land te bezeilen. Tollenaere probeerde Staf De Clercq er ook van te overtuigen in Nederland een werking op te starten met enkele figuren die rond De Smet en *Vlaanderen-Jong Dietschland* graviteerden. Al die pogingen strandden op gebrek aan middelen en een voorzichtige De Clercq.

Toen Tollenaere wegens zijn dienstplicht medio '34 een tijdje naar het achterplan verdween, werd de Groot-Nederlandse fakkel in het VNV overgenomen door Jeroom Leuridan. Leuridan werd na het terugtreden van Herbert en co. de onbetwiste West-Vlaamse leider. Hij was een typisch exponent van het anti-Belgische Groot-Neerlandisme. Niets wijst erop dat hij enig noemenswaardig contact had in Nederland en uitgewerkte ideeën over Groot-Nederland had hij al evenmin.

In mei 1935 publiceerde het VNV onder de titel 'De Dietse Volksstaat' voor het eerst een uitgewerkt programma. Onder druk van de 'nieuwe marsrichting' van het Verdinaso verkoos het VNV meer en meer de notie Dietsland i.p.v. Groot-Nederland. De brochure was in een eerste versie geschreven door Hendrik Elias, het boegbeeld van de gematigd-autoritaire en federalistisch gezinde vleugel van het VNV. Zijn gematigde tekst werd na een consultatie van het hogere en het middenkader in radicale zin gewijzigd, waarop Elias van het auteurschap afzag. Het is een bewijs dat de radicalen een grote impact hadden op het VNV-kader. I.v.m. de nationale politiek werd een passage toegevoegd die stelde dat het VNV altijd en overal het Dietse uitgangspunt verdedigde, daar waar in de oorspronkelijke tekst de hervorming van de Belgische Staat als concreet politiek doel werd verdedigd. De Dietse Staat werd gelegitimeerd op basis van een cultuur- en taalverwantschap en uitdrukkelijk niet op rassentheoretische overwegingen.

De verkiezingen van 1936 en de daaropvolgende politieke toenadering tussen VNV'ers, rexisten, dinaso's en Vlaamse katholieken van de gefederaliseerde Katholieke Vlaamse Volkspartij, brachten de kwestie van een afzwakking van de Dietse doelstelling opnieuw op tafel. Staf De Clercq kondigde in de herfst van '36 aan dat het VNV voortaan de 'zelfregering' beschouwde als het onmiddellijk na te streven doel, maar dat dit slechts de 'wachthalle' was voor de Dietse Volksstaat. Zo stond het ook verwoord in het nieuwe VNV-programma van maart 1937, metéén het laatste belangrijke programmatorische geschrift voor de bezetting. Pogingen van de gematigde top-VNV'ers om de 'zelfregering' tot het sluitstuk van de VNV-politiek te maken, mislukten evenals de poging om een coalitie te vormen met de federalistisch gezinde katholieken. Er kwam wel een akkoord tot stand met Rex. De partijen verklaarden gezamenlijk te zullen ijveren voor een gefederaliseerd België onder de kroon van Saksen-Coburg. De radicale Dietse achterban slikte het akkoord met een belgicistische, koningsgezinde en hoofdzakelijk Franstalige partij zonder morren, omdat ook voor hen de belofte van een omwenteling in het Belgische politieke bestel en de mogelijkheid van een machtsgreep prioritair was. Maar toen enkele maanden later een voorakkoord met de Katholieke Vlaamse Volkspartij werd getekend kwam er wél verzet. Onder druk van de radicalen en geïnspireerd door hun mentor Odier Spruytte, beklemtoonde De Clercq dat het VNV bleef ijveren voor Dietsland. Zo torpedeerde hij de uitvoering van het voorakkoord.

De rol van Leider Staf De Clercq is essentieel om te begrijpen hoe het komt dat de gematigde federalistische leiders zich niet hebben kunnen doorzetten in het VNV, ondanks hun ideologisch en organisatorisch overwicht. De Clercq heeft op geen enkel moment laten raken aan de Dietse en totalitaire doelstelling van het VNV. Op kritieke momenten dreigde hij met ontslag waardoor de gematigden telkens terugkrabbelden omdat ze er blijkbaar van overtuigd waren dat het VNV zonder De Clercq zou uiteenspatten. De Clercq zelf was voortdurend op zijn hoede voor de Dietse radicalen in en aan de rand van het VNV die hij in staat achtte het VNV te ontwrichten, terwijl hij ervan uitging dat de gematigden altijd weer bijdraiden.

Hoezeer het Dietse opbod in het VNV in feite een instrument van een anti-democratische politiek was, bleek uit het feit dat de partij geen enkel concreet initiatief nam om Groot-Nederland dichterbij te brengen. Dat is des te merkwaardiger daar er ook in Nederland verscheidene politieke bewegingen waren ontstaan die de politieke hereniging der Nederlanden in het vaandel voerden, met name de Nationaal Socialistische Beweging (NSB) van Anton Mussert en het concurrerende Zwart/Nationaal Front van Arnold Meyer. Beide groeperingen zaten bovendien in hetzelfde ideologische vaarwater als het VNV. Behalve wat losse contacten kwam er nooit een structurele samenwerking tot stand. Er werden zelfs geen plannen gesmeed. Het feit dat twee Nederlandse politieke Groot-Nederlandse groepen in felle onmin met elkaar leefden, speelde daarbij zeker een rol. Wat de NSB betreft, dient er buitendien rekening mee te worden gehouden dat het Groot-Nederlandse gedachtegoed voor Mussert en vele andere leiders volkomen bijkomstig was. Het was vooral de gewezen Vlaamse activist Robert Van Genechten, sedert '36 redacteur van het NSB-maandblad *Nieuwe Nederland* en vanaf oktober '38 NSB-vormingsleider, die impulsen gaf.

VI. De verboden Dietse vrucht in bezettingstijd

Mede door het vasthouden aan de 'Dietse Volksstaat' als einddoel geraakte het VNV steeds verder in het politieke isolement. Aan de vooravond van de bezetting had de partij geen bondgenoten meer en stond ze verder dan ooit van de totale macht verwijderd, althans in de Belgische democratische context. Staf De Clercq rekende erop dat een nieuwe oorlog die context zou verstoren. Hij stemde zijn politiek af op die eventualiteit. Hij bouwde contacten uit met de *Abwehr*. Toen de bezetting eenmaal een feit was, stond de VNV-leider als eerste aan de deur van de nieuwe machthebbers. De Clercq bood zijn beweging aan om de bezetter met raad en daad te steunen. Hij had ook een politiek plan op zak. In een memorandum, de dato juni 1940, stelde hij dat in afwachting van de totstandkoming van een Groot-Nederlandse staat er een onafhankelijk Vlaanderen diende te komen met inbegrip van Brussel en Frans-Vlaanderen. Wallonië zag hij als een kolonisatiegebied met de mogelijkheid de etnische Walen naar Frankrijk te deporteren. Verfranse Vlamingen konden "tot hun volk terugkeren". De VNV-leider had zich al volledig aangepast aan de nationaal-socialistische ideologie. In een 11-juliboodschap klonk hij iets terughoudender: "Het moment is gekomen voor de Dietse Nederlanden om opnieuw hun eenheid te bevestigen. Vlaanderen, heel Vlaanderen, en Noord-Nederland horen bij elkaar. Het hangt van ons daarbij niet af het lot van Wallonië te bepalen : dat is de taak van het Waalse volk zelf".

De Clercqs volgelingen kregen deze boodschap niet te horen. De bezetter verbood de publicatie omwille van de Dietse belijdenis. Officieel luidde de uitleg dat Adolf Hitler nog geen beslissing had genomen over het politieke lot van België en dat er dus diende te worden gezwegen over de territoriale toekomst. In werkelijkheid was het bij voorbaat uitgesloten dat een Groot-Nederlandse staat zou worden opgericht. De toekomst van



- Prentbriefkaart uitgegeven ter gelegenheid van Willem van Oranje's geboortedag. (ADVN, Antwerpen)

België en van Nederland lag in het Duitse Rijk. Organisaties die dat propageerden, zoals in Vlaanderen de Vlaamse SS dat deed vanaf augustus '40, werd geen strobreed in de weg gelegd. Het is overigens opvallend dat die Groot-Duitse beweging door een aantal vooroorlogse Dietse scherpslijpers werd opgericht, onder wie Ward Hermans. “Zij denken als kleine, Vlaamse provincialen, wij denken Germaans en continentaal”, schreef hij aan het adres van het VNV in het weekblad van de Vlaamse SS, december 1940.

De bezetter maakte De Clercq duidelijk dat het VNV maar aanvaardbaar was als de wensen van de *Führer* gerespecteerd werden. Dietsland diende dus in de koelkast te verdwijnen. In de wondere zomer van '40 leefde aan de basis van het VNV de indruk dat het ‘uur van Vlaanderen’ (lees het VNV) geslagen had. Ook Vlaams-nationalisten die zich voor de oorlog nooit hadden uitgesproken voor een hereniging met Nederland, zoals de voorzitter van het IJzerbedevaartcomité Frans Daels, werden er plots overtuigde pleitbezorgers van. Zij wierpen zich op als Dietse leiders. Bij enkele VNV-zwaargewichten bestond daarentegen de bereidheid om een rol te spelen in een collaboratiebeweging rond de Koning om een federalisering van België tot stand te brengen. De Clercq werd dus geconfronteerd met een Duits veto tegen Dietsland, met een basis die de Dietse Volksstaat in het verschiep zag, met Dietse concurrenten, met belangrijke medestand-

ers die aangelokt werden door machtsposities in een nieuwe Belgische staat en met een Groot-Duitse beweging die vrij spel had. Om deze gordiaanse knoop te ontwarren koos hij voor de vlucht vooruit. Op 10 november 1940 legde hij het lot van zijn beweging in handen van Adolf Hitler die na de oorlog over het politieke lot van Vlaanderen zou beslissen.

Het was vooral Reimond Tollenaere die De Clercq naar deze collaboratie zonder waarborgen had gedreven. Hij spande zich in om het nationaal-socialisme in het VNV te propageren en om de Germaanse mythe te verspreiden. Hij probeerde ook tot een vergelijk te komen met de Vlaamse SS, waarbij hem het Nederlandse voorbeeld voor ogen zweefde, nl. de Vlaamse SS te integreren in het VNV. Om dat mogelijk te maken moest het VNV werven voor de *Waffen-SS*, wat vanaf april 1941 gebeurde. Enkele maanden later kwam hij zelf in deze formatie terecht toen hij met het Vlaams Legioen naar het Oostfront trok. Hij sneuvelde in januari 1942. Het blijft een open vraag hoe hij politiek zou zijn geëvolueerd.

Inmiddels waren de nadelen van de VNV-collaboratie duidelijk geworden. Het VNV bond zich met handen en voeten aan de bezetter. Het leverde soldaten voor militaire en paramilitaire formaties die overgeleverd werden aan de Groot-Duitse propaganda, het pompte honderden militanten in de Belgische administratie en deelde in de groeiende haat die bevolking voor de bezetter en zijn medestanders koesterde. Dit woog zwaar op de VNV-basis die steeds nadrukkelijker duidelijkheid eiste over het doel van hun inzet. Vooral toen de SS in de vorm van de Duits-Vlaamse Arbeidsgemeenschap (DeVlag) een beweging patroneerde die het VNV op alle terreinen moest bekampen, groeide de onrust. Die werd verder aangewakkerd door de concessies waartoe de VNV-leiding zich in het politieke opbod genoopt zag. Zo vaardigde De Clercq op 27 september 1941 een “bindende verklaring” uit waarin hij de toekomst van Vlaanderen in het “complex der Germaanse volkeren” plaatste. Het idee van een Groot-Nederlandse staat werd vervangen door een vage “volkse zelfstandigheid” en “Nederlandse lotsbestemming”. Het gaf aanleiding tot een steeds sterker wordende Dietse stroming in het VNV. Op een verholde manier werd in de propaganda duidelijk gemaakt dat het VNV naar de staatkundige hereniging der Nederlanden streefde. Er werd een kat en muis-spelletje met de Duitse censuur gespeeld.

In en aan de rand van het VNV groeide een semi-clandestiene Groot-Nederlandse beweging die het niet eens was met de VNV-politiek. De belangrijkste waren Nederland Eén!, het Diets Eedverbond en het Diets Studenten Keurfront (DSK). Het DSK was vooral actief onder universiteitsstudenten. Het huldigde neodinaso-opvattingen. Hetzelfde gold voor het Diets Eedverbond waarin voornamelijk oud-dinaso's actief waren. Trekpaard was priester Maurits Geerardyn, gewezen medewerker van *Vlaanderen en Jong Dietschland*. Doordat Geerardyn erin slaagde de SS-gezinde priester Cyriel Verschaeve voor zijn kar te spannen alsook fel anti-SS gezinde VNV'ers als Jeroom Leuridan, kon hij enige invloed uitoefenen en verwarring zaaien bij de bezettende overheid. Neder-

land Eén! tenslotte had veel invloed bij de jeugdbeweging van het VNV, de Nationaal Socialistische Jeugd in Vlaanderen (NSJV). Vooral de Dietse Blauwvoetvendels (DBV), de jongensafdeling van de NSJV, werd er door aangetast. Uiteindelijk kwam het tot een openlijke revolte tegen de VNV-leiding waardoor de NSJV ontworpen werd. Geen enkele van de genoemde bewegingen formuleerde kritiek op het nationaal-socialisme als dusdanig. De ontgoochelende ervaringen met de bezetter leidden niet tot een ideologische bezinning, maar tot een nationalistisch Groot-Nederlandse *renouveau*, vaak met dinaso-inslag. Uitgewerkte strategieën om het politieke doel te bereiken treft men niet aan bij de dissidenten. Contacten in Nederland hadden ze evenmin, al moet men er rekening mee houden dat de bezetter de grens tussen België en Nederland gesloten hield. Maar er werden zelfs geen pogingen ondernomen om clandestien naar steunpunten te zoeken. Groot-Nederland was vooral een instrument om het ongenoegen over de meegaande politiek van het VNV te kanaliseren.

Het was vooral Staf De Clercq opvolger Hendrik Elias die met de groeiende dissidenties werd geconfronteerd. Tot een dialoog kwam het niet omdat Elias die afwees. Hij reageerde als een autoritaire leider. Wel probeerde hij het conflict met de DeVlag/SS op de spits te drijven in de hoop de bezetter tot een duidelijke uitspraak te dwingen. Deze strategie bracht hem aan de onderhandelingstafel met de *Reichsführer*-SS. Elias verzekerde Himmler schriftelijk dat hij de Dietse staat niet als een *conditio sine qua non* beschouwde en in de gegeven omstandigheden zelfs niet als een mogelijkheid. Hij zou zich neerleggen bij de beslissing van de *Führer* als het Vlaamse volk zou worden erkend en het VNV als de emanatie ervan. De VNV-leider gaf daarmee dus het principe van de Dietse Volksstaat op. Op 28 februari 1944 kon hij uit de mond van de *Reichsführer*-SS vernemen dat de streek van Duinkerke tot de Memel in volkskundig opzicht als één gebied diende te worden beschouwd en dat hij alleen bereid was de Nederlandse taal te erkennen. Elias mocht toch niet de illusie koesteren dat Duitsland het mondingsgebied van Rijn, Maas en Schelde - onze rivieren zei Himmler - zou opgeven. Minder dan een half jaar later werd in België een burgerlijk bezettingsbestuur geïnstalleerd dat samenwerkte met de DeVlag. De mislukking van de VNV-collaboratie was totaal.

Men kan niet zeggen dat de VNV-leiding gevochten heeft voor het Groot-Nederlandse principe. De Clercq was bereid het in de koelkast te steken om de collaboratiepolitiek een kans te geven en te worden erkend als bevoorrechte partner. Elias was bereid het definitief in te vriezen als hij daarmee zijn politieke concurrent kon uitschakelen. Geen van beiden heeft ernstige pogingen ondernomen om samen met NSB-leider Anton Mussert een gezamenlijke politiek uit te stippelen. Nochtans was bij deze laatste de belangstelling voor het Dietse Rijk sedert de bezetting ten zeerste toegenomen. In een nota voor Hitler van 27 augustus 1940, vroeg hij dat Hitler het 'Dietse Rijk', Nederland en Vlaanderen, zou opnemen in een 'Bond der Germaanse volkeren'. Om dat te bereiken was ook Mussert bereid zich onvoorwaardelijk te onderwerpen aan het gezag van de *Führer*. Op 12 december 1941 legde hij een geheime eed af in de handen van Hitler. In ruil werd de NSB de enige legale partij in Nederland. Zover heeft het VNV het nooit geschopt.

Men kan zich afvragen hoe de verhouding tussen het VNV en de NSB zou zijn geweest, mocht de bezetter wél een Dietse toenadering gedoogd hebben. Het is in ieder geval vreemd dat dit probleem zelfs niet theoretisch werd aangesneden. Op 11 november 1940, dus daags nadat De Clercq het VNV in de onvoorwaardelijke collaboratie stortte en op een moment dat ook de NSB er al met twee voeten instond, vroeg De Clercq overleg met Mussert. De twee zelfverkleerde Groot-Nederlandse Leaders hadden elkaar sedert het begin van de bezetting nog niet gezien of gehoord! Er is geen enkele aanwijzing dat ze effectief in contact traden, ook niet later. Op het moment dat De Clercq de brief schreef, verleende de NSB overigens steun aan twee tegen elkaar en tegen het VNV agerende Vlaamse NSB-groepen : de NSB-Vlaanderen en de NSB voor Vlaanderen geleid door Piet Van Rossem, een gewezen activist die naar Nederland was uitgeweken en daar lid was geweest van Musserts organisatie. Van Rossem genoot zelfs een beperkte financiële steun. De twee organisaties werden later door de bezetter verboden. Er bleef wel een NSB voor Noord-Nederlanders in Vlaanderen bestaan die officieel deel uitmaakte van de NSB. Einde 1940 werd overigens ook een VNV-afdeling Nederland gesticht. Zo kreeg men de vreemde situatie dat de twee Dietse partijen in elkaars territorium afdelingen voor landgenoten oprichtten. De taal was blijkbaar niet gans het volk.

VII. Groot-Nederland na de Tweede Wereldoorlog

Na de bevrijding betaalde het Vlaams-nationalisme en een deel van de Vlaamse beweging voor de collaboratie. Repressie en epuratie verlamden de beweging voor jaren.

Het is opmerkelijk dat de eerste naoorlogse Vlaams-nationalistische initiatieven opnieuw Groot-Nederlands geïnspireerd waren. Dat was niet zo verwonderlijk. De eerste initiatiefnemers waren leden van de dissidente Groot-Nederlandse groepen en dinaso's die buiten de collaboratie waren gebleven. Ze waren niet of maar licht gestraft en hadden daardoor voldoende bewegingsvrijheid om initiatieven te nemen. Al in 1945 werden in Brussel de Zilvermeeuwjes en in Antwerpen het Sint-Arnoutsvendel en de Beatrijsschaar opgericht, jeugdgroepen voor kinderen van collaborateurs. De initiatiefnemers waren gewezen DBV'ers die zich voornamen de nieuwe groepen te spiegelen aan hun in de collaboratie teloor gegane jeugdbeweging. In 1946 stichtte een andere oud-DBV'er Uitgeverij Oranje die Groot-Nederlandse brochures met een dinaso-signatuur op de markt bracht. In 1947 verscheen op initiatief van gewezen leden van Nederland Eén !, DSK'ers en DBV'ers *Vive le Gueux !*, een Groot-Nederlands jongerentijdschrift dat later *De Blauwvoet* heette en vanaf 1950 *Het Penmoen*. Vanaf 1947 werden pogingen ondernomen om deze initiatieven te bundelen in een Jeugdverbond der Lage Landen dat later tot Algemeen Diets Jeugdverbond werd omgedoopt. De omvang van al deze initiatieven mag niet overschat worden. Het ging vaak om dezelfde mensen. Essentieel is dat zij de vooroorlogse Groot-Nederlandse en anti-Belgische traditie voortzetten. Even traditioneel waren de mislukte pogingen om in Nederland een voet aan de grond te krijgen. Alleen enkele oud-NSB'ers en Nationaal Fronters bleken geïnteresseerd.



- Een nostalgische Dietse stamboom uitgegeven door dissidente Vlaams Bloklers.
(Het Verbond, Tijdschrift van het Nationalistisch Verbond Nederlandse Volksbeweging, Jrg. 1, nr. 4, december 1989)

Knoopten deze vroege initiatieven ook opnieuw aan bij de extreem-rechtse traditie? Het antwoord moet genuanceerd zijn. De *Götterdämmerung* van de fascistische regimes had een ontzuenderende werking, evenals het trauma van de collaboratie. Dat leidde tot ideologische vaagheid en wollig taalgebruik. Niettemin werd de afkeer voor partijpolitiek en voor een democratische compromissen-politiek niet onder stoelen of banken gestoken. De afkeer voor de Belgische staat behield een dubbele inhoud.

De vroege (partij)politieke initiatieven ademden dezelfde sfeer uit. Eind 1945 verscheen *Rommelpot*, het eerste naoorlogs politiek Vlaams-nationalistisch blad. *Rommelpot* werd gesticht en geleid door Daniël Merlevede, een gewezen lid van de Jong Nederlandse Gemeenschap die tijdens de bezetting contact had met 'Nederland Eén!'. *Rommelpot* was in de eerste plaats een anti-repressieblad, maar het stelde zich ook Groot-Nederlands op. Hetzelfde kan worden gezegd van de Vlaamse Concentratie (VC), de eerste naoorlogse partij geleid door de oud-dinaso Alex Donckerwolcke die ook de belangrijkste programmatorische teksten schreef. De VC zag de federale omvorming van België als een eerste stap naar een Belgisch-Nederlands staatsverband op basis van een 'Nederlandse volkseenheid'. In de lente van 1949 werd de Volksunie gesticht. Het was een partij die zich nadrukkelijk Diets-nationalistisch opstelde. De initiatiefnemers kwamen vrijwel allemaal uit het Verdinaso, Nederland Eén! of het DSK.

Al de genoemde initiatieven waren in wezen pogingen om concepten uit een verleden tijd nieuw leven in te blazen. In de naoorlogse Belgische context waren het anachronismen. Het is pas met de oprichting van de (tweede) Volksunie (VU) in 1954 dat de bladzijde werd omgedraaid. De VU opteerde ondubbelzinnig voor het federalisme binnen het Belgisch staatsverband en voor de democratische besluitvorming. Politiek Groot-Nederland werd van de officiële agenda geschrapt. Maar het concept was niet dood. Het bleef voortleven in de rechtse vleugel van de VU die Groot-Nederland nooit heeft opgegeven.

Al in 1956 werd het tijdschrift *Dietschland-Europa* gesticht. Hoofdredacteur was Karel Dillen die ook al betrokken was bij de oprichting van een Jong Nederlandse Gemeenschap begin 1950. *Dietschland-Europa* beschouwde zich aanvankelijk als het orgaan van deze groep. In 1963 werd het overgenomen door het nieuwe opgerichte 'Verbond van Nederlandse Werkgemeenschappen 'Were Di', waarvan Dillen de voorzitter werd. 'Were Di' was lang niet het enige naoorlogse initiatief dat een Groot-Nederlandse staatsopvatting koppelde aan een extreem-rechtse maatschappijvisie. Het was wel één van de langdurigste en wellicht invloedrijkste initiatieven. Blad en organisatie bestaan nog steeds. Ze kunnen beschouwd worden als de denktank van het in 1979 door Dillen opgerichte Vlaams Blok (VB). Het VB streeft naar een onafhankelijk Vlaanderen. Groot-Nederland is nochtans niet helemaal verdwenen. De organische Vlaamse volksgemeenschap maakt organisch deel uit van een 'Nederlandse federatie'. Het onafhankelijke Vlaanderen zal een "confederale relatie met Nederland" aangaan omdat "Vlamingen in feite deel uitmaken van het Nederlandse volk". Maar een Groot-

Nederlandse staat kan niet overwogen worden zolang de “Nederlandse politieke mentaliteit, de linkse sfeer, het moreel laxisme” niet verdwenen is. Neen, het is nu wel duidelijk : de taal is niet gans het volk.

Men kan besluiten dat de politieke Groot-Nederlandse of Dietse beweging in Vlaanderen vrijwel steeds doelstellingen diende die niets te maken hadden met de realisatie van een Groot-Nederlandse staat.

*BRUNO DE WEVER (°1960) is docent aan de vakgroep Nieuwste Geschiedenis van de Universiteit van Gent. Hij publiceerde diverse boeken en artikels over de Vlaamse beweging, het Vlaams-nationalisme en de Tweede Wereldoorlog. Hij is vice-voorzitter van de redactieraad van de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*.

Bibliografie

- J. CREVE, *Recht en trouw: de geschiedenis van het Verdinaso en zijn militias*, Antwerpen, Soethoudt, 1987. • BART DE WEVER, *Herrijzenis van de Vlaams-nationale partijpolitiek (1949-1965): het arrondissement Antwerpen*, KULeuven: onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1995. • BRUNO DE WEVER, *Greep naar de macht: Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Tielt-Antwerpen, Lannoo-Perpectief, 1994. • H.J. ELIAS, *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte. Deel 4: Taalbeweging en cultuurflamigantisme. De groei van het Vlaamse bewustzijn 1883-1914*, Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1971². • Id., *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging, 1914-1939*, Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel, 1969, 4 dln., (Mens en Tijd). • L. SIMONS, “Pieter Geyl en het Vlaams-Nationalisme, 1920-1940”, in *Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, 1976 (30), p. 189-210. • Id., *Van Duinkerke tot Königsberg: Geschiedenis van de Aldietsche Beweging*, Brugge, Orion, 1980. • M. SPRUYT, *Grove borstels. Stel dat het Vlaams Blok morgen zijn programma realiseert, hoe zou Vlaanderen er dan uitzien ?*, Leuven, Van Halewyck, 1995. • J. TOLLEBECK, *De toga van Fruin: denken over geschiedenis in Nederland sinds 1860*, Amsterdam, Wereldbibliotheek, 1990. • J.J. VAN DEN BERG, “‘Dietschland Houzee!’ De NSB en Vlaanderen 1940-1944”, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1994 (53) 4, p. 217-234; 1995 (54) 1, p. 13-22. • M.C. VAN DEN TOORN, *Dietsch en volksch: Een verkenning van het taalgebruik der nationaal-socialisten in Nederland*, Groningen, H.D. Tjeenk Willink, 1975. • L. VANDEWEYER, “De Jong Nederlandse Gemeenschap. R. De Smets voorafspiegeling van de Dietse samenleving”, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1989 (48) 1, p. 43-56. • Id., “Redaktiegeschiedenis van het weekblad Vlaanderen (1925-1934)”, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1986 (55) 2, p. 65-83. • P. VAN HEES, “F.C. Gerretson (1884-1958) als Groot-Nederlander”, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1984 (43) 1, p. 36-43. • Id., “Vlaamse activisten als politieke vluchtelingen in Nederland tijdens het interbellum”, in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 1987(100) 3, p. 394-411. • P. VAN HEES & G. PUCHINGER, *Briefwisseling Gerretson-Geyl 1911-1958*, Baarn, 1979-1981, 5 dln. • P. VAN HEES, “‘Dietsche orde’ (1932-1933) en ‘Schouw’ (1933-1934): Twee tijdschriften van het ‘Dietsch Studentenverbond’ en het ‘Algemeen Vlaamsch Hoogstudentenverbond’”, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1995 (54) 3, p. 151-165. • P. VAN HEES & A.W. WILLEMSSEN, *Geyl en Vlaanderen. Uit het archief van prof. dr. P. Geyl. Brieven en notities*, Antwerpen, 1973-1975, 3 dln. • P. VAN HEES, “Over Vlaams-nationalisme en Groot-Nederland”, in *De Geschiedschrijving van de Vlaamse Beweging sinds 1975: Handelingen van het colloquium op 24.10.1992*, Gent, Vereniging voor Wetenschap, 1993 (= *Wetenschappelijke Tijdingen*, buiten serie). • P. VAN HEES & A.W. WILLEMSSEN, “Leuvens Recidivisme. Het gebruik door Prof. Dr. L. Wils van de briefwisseling Geyl”, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1983 (42) 1, p. 44-58. • M. VAN HOOREBEECK, *Oranje dassen: Geschiedenis van het Algemeen Diets Jeugdverbond 1944-1961*, Antwerpen, De Nederlanden, 1986. • R. VANLANDSCHOOT, “Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen”, in *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, deel 2, Tielt-Amsterdam, Lannoo, p. 1741-1749. • A. VERHULST, “De Nederlandse

Groot-Nederland als utopie en mythe

gedachte in Vlaanderen”, in *Het boek van België. Een controversieel portret van cultureel België*, Hasselt, 1980, p. 36-53. • P.J. VERSTRAETE, *Odiel Spruytte. Een priesterleven in dienst van het Vlaams nationalisme*, Antwerpen, De Nederlanden, 1990. • Id., “Het weekblad ‘Jong Dietsland’ 1927-1933 en de Vlaamse Beweging”, in *Verschaeviana. Jaarboek*, 1982, p. 121-162. • L. Vos, “De Dietse Studentenbeweging 1919-1940”, in *Colloquium over de geschiedenis van de Belgisch-Nederlandse betrekkingen tussen 1815 en 1946*, Brussel, 10-12/12/1980: acta, Gent, 1982, p. 451-493. • Id., “De eierdans van P. Geyl. Zijn grootnederlandse politiek in de jaren twintig”, in *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 1975 (90) 3, p. 444-457. • Id., “Een kritische analyse van de Groot-Nederlandse geschiedschrijving”, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1983 (42) 3, p. 176-192. • Id., “De rechts-radicaliteit in het Vlaams-nationalisme”, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1993 (2) 3, p. 129-149. • L. Vos & L. GEVERS, *Dat Volk Moet Herleven. Het studententijdschrift De Vlaamse Vlagge, 1875-1933*, Leuven, Davidsfonds, 1976 (Biblioteek van de Vlaamse Beweging). • A.W. WILLEMSSEN, “Geyl als grootnederlander in de jaren twintig”, in *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 1975 (90) 3, p. 458-474. • Id., *De Vlaamse Beweging. II: van 1914 tot 1940*, Hasselt, Heideland-Orbis, 1975 (Twintig Eeuwen Vlaanderen, 5). • L. WILS, *Flamenpolitiek en Aktivisme: Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*, Leuven, Davidsfonds, 1974. • Id., “Gerretson, Geyl en Vos. Spanningen tussen de Grootnederlandse Beweging en de Vlaams-Nationalistische”, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1982 (41) 2, p. 95-120. • Id., “De Grootnederlandse Beweging, 1914-1944: ontstaan, wezen en gevolgen”, in *Colloquium over de geschiedenis van de Belgisch-Nederlandse betrekkingen tussen 1815 en 1946*, Brussel, 10-12/12/1980: acta, Gent, 1982, p. 415-450. • Id., “De Grootnederlandse geschiedschrijving”, in *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 1983 (61) 2, p. 322-366. • Id., *Honderd jaar Vlaamse Beweging*, 3 dln., Leuven, Davidsfonds, 1977-1989. • Id., “Nog eens: Gerretson, Geyl en Vos”, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1983 (42) 1, p. 59-62. • Id., *Vlaanderen, België en Groot-Nederland: mythe en geschiedenis*, Leuven, Davidsfonds, 1994.